

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УВАГИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ТА ЕТАПІВ НАВЧАННЯ

Вступ. Психофізіологічна готовність студентів педагогічних ВНЗ до професійної діяльності – це системне утворення, яке формується поступово, під впливом багатьох чинників. Його можна розглядати на трьох рівнях: як процес, як стан і як результат. Складний баланс свідомих і несвідомих компонентів – мислення, уваги, пам'яті, емоцій, нейродинамічних і темпераментальних властивостей, психомоторики, специфічних навичок, поведінки та адаптаційних можливостей, визначають усі етапи формування такої готовності – від мотивації до реалізації на рівні дій [4]. Значення уваги у формуванні психологічної готовності до діяльності важко переоцінити. Експериментальні та теоретичні дослідження таких корифеїв радянської психології як Б.Г.Ананьєв [1], П.Я.Гальперін [2], М.Ф.Добринін, а в пострадянський період – Н.В. Андріяшина, Ю.Б. Дормашев [4], В.Я Романов, довели, що увага є важливою складовою будь-якої психічної діяльності. Від рівня попередньої підготовки людини до сприйняття, її спрямованості на об'єкт (настановлення) та зосередженості свідомості на даному об'єкті залежить ряд когнітивних функцій, які справляють значення на розумову діяльність.

Від стану уваги залежать головним чином:

- швидкість сприйняття;
- якість і точність роботи;
- якість запам'ятовування;
- швидкість і точність формування навичок;
- формування розумових процесів – створення уявлень та узагальнень [1].

Психофізіологічні властивості, зокрема, характеристичні властивості уваги, необхідні для засвоєння знань та еволюції особистості на шляху до формування готовності до професійної діяльності, “визрівають” і формуються саме в процесі навчання.

Мета даної статті – з'ясувати, на основі експериментальних досліджень, особливості розвитку уваги студентів педагогічних ВНЗ різних спеціальностей на різних етапах навчання.

Теоретичне узагальнення. Індивідуальний розвиток людини, як і будь-якого іншого організму, – це онтогенез, що розгортається за загальною філогенетичною програмою. Дослідження розвитку уваги і формування її в онтогенезі особистості переконує нас у тому, що увага хоча і є вродженою властивістю психіки, але це функція, яка формується в процесі її виховання.

Ранній онтогенез і еволюція психіки дитини безпосередньо пов'язані з ігровим процесом, що відбувається під впливом дорослих, впродовж якого за-

кладаються елементи психологічної готовності до навчання. З віком емоційна мотивація уваги доповнюється інтелектуально-вольовою – вищою формою уваги, яка згодом виходить на пріоритетні позиції. Під час навчання у ВНЗ поступово формується готовність до професійної діяльності, яка стає основним видом діяльності. І ми цілком переконані, що напрямок розвитку уваги, також пов'язаний з життєвим шляхом розвитку особистості.

Питання полягає в тому – яким чином відбувається еволюція інтелектуальних властивостей, зокрема уваги, під час навчання. З цією метою нами було проведено серію експериментальних досліджень характеристик властивостей уваги студентів педагогічних вузів різних спеціальностей, що знаходяться на різних курсах навчання а, отже й відрізняються за ступенем готовності до професійної діяльності.

Експериментальна частина. У дослідженні взяли участь студенти 1, 3 та 5 курсів Педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, факультетів іноземної філології і фізичного виховання, а також студенти Київського державного університету ім. Тараса Шевченка, факультету кібернетики, загальною кількістю 263 особи.

Досліджувались основні властивості уваги, що впливають на рівень готовності до професійної діяльності: швидкість, обсяг, концентрація, стійкість, розподіл та динаміка перемикавання. Для виконання цих завдань було використано наступні методики:

1. Анкета самооцінки, яка дозволяє з'ясувати вік, навчальне навантаження, загальне навантаження, самопочуття, працездатність, середній навчальний бал, стосунки з викладачами та однокурсниками, матеріальне становище студента, та його вольові якості та уподобання.
2. Методика Мюнстерберга, що виявляє міру зосередженості та вибірковості уваги.
3. Тест "П'єрона-Рузера", який дозволяє визначити рівень концентрації, вибірковості та швидкості перемикавання уваги.
4. Коректурна проба "Кільця Ландольта", показники якої ідентифікують такі властивості уваги як стійкість, обсяг, розподіл, концентрацію, коливання.
5. Експертна оцінка рівня готовності студентів до педагогічної діяльності визначалась шляхом опитування куратора групи.

Було проведено статистичну обробку отриманих даних. З'ясовано середні значення для окремо узятих ознак відповідно до кожної спеціалізації і курсу навчання. Досліджено шкали розподілу ознак у межах окремо узятих груп за даними котрих побудовано гістограми. Вірогідність відмінностей перевірено за допомогою t-критерію Ст'юдента.

За попередніми даними експериментального дослідження з'ясовано, що у студентів факультету іноземної філології, відповідно 1-го, 3-го, 5-го курсів навчання, вірогідні відмінності між такими показниками уваги, як швидкість обробки тестового завдання (N), пропускна здатність зорового аналізатору (A), коефіцієнт Мюнстерберга (mun) (Таблиця 1). Швидкість і ефективність вико-

нання тестових завдань зростають відповідно від 1-го до 3-го та 5-го курсів – $P \leq 0,05$. А відтак, зменшується частота помилкових дій (n) – $P \leq 0,05$. У виконанні тестового завдання за методом Мюнстерберга (mun), котрий базується на обробці вербальних символів, у досліджуваних студентів спостерігається значний прогрес від 1-го до 3-го і 5-го курсу відповідно, причому рівень значущості відмінностей студентів 1-го і 5-го курсів сягає $P \leq 0,001$.

Таблиця 1

**Вірогідність відмінностей показників уваги
у студентів 1-го, 3-го та 5-го курсів факультету іноземна філологія**

показник	курс	середнє значення	рівень значущості
mun	1 – 3	2,3696 – 1,9874	$P \leq 0,01$
	3 – 5	1,9874 – 1,5000	$P \leq 0,01$
	1 – 5	2,3696 – 1,5000	$P \leq 0,001$
P/R	1 – 3	2,6667 – 2,3793	немає вірогідних відмінностей
	3 – 5	2,3793 – 2,4000	немає вірогідних відмінностей
	1 – 5	2,6667 – 2,4000	немає вірогідних відмінностей
N	1 – 3	1116,6 – 1192,8	$P \leq 0,05$
	3 – 5	1192,8 – 1213,6	немає вірогідних відмінностей
	1 – 5	1116,6 – 1213,6	$P \leq 0,05$
n	1 – 3	28,7 – 31,9	немає вірогідних відмінностей
	3 – 5	31,9 – 26,9	$P \leq 0,05$
	1 – 5	28,7 – 26,9	немає вірогідних відмінностей
A	1 – 3	1,9412 – 2,0613	$P \leq 0,05$
	3 – 5	2,0613 – 2,0682	немає вірогідних відмінностей
	1 – 5	1,9412 – 2,0682	$P \leq 0,05$

В той же час, привертають увагу гістограми розподілу за швидкістю обробки Таблиці коректурної проби “Кільця Ландольта” (кількість знаків, переглянутих студентами за 5 хвилин), інакше кажучи продуктивність виконання тесту (N). На гістограмах 1, 2 та 3, відповідно рисунок 1, 2, 3, можна побачити, як зростає швидкість обробки тестового завдання студентами факультету іноземної філології від 1-го до 3-го та 5-го курсів. Якщо у студентів 1-го курсу кількість оброблених знаків сягає від 600 до 1600 за 5 хвилин, з максимальним піком на рівні 1100-1200 знаків, то у студентів 3-го курсу цей розподіл зміщується до 700-1900 знаків, причому, пік залишається незмінним 1100-1200 знаків. У студентів 5-го курсу шкала розподілу ще більш зміщується до 800-2000 знаків за 5 хвилин, середньостатистичний пік також зростає – 1200-1300 знаків за 5 хвилин. Також привертає увагу той факт, що у виконанні студентами тестового завдання, поступово, від 1-го до 5-го курсу, хоча невірогідно відмінно, але зменшується частотність помилкових дій (n).

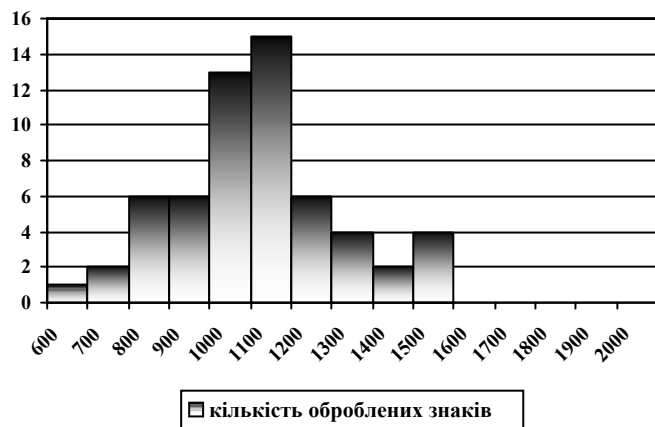

Рис. 1. Розподіл швидкості обробки таблиці за коректурною пробою “Кільця Ландольта” студентами 1-го курсу факультету іноземної філології

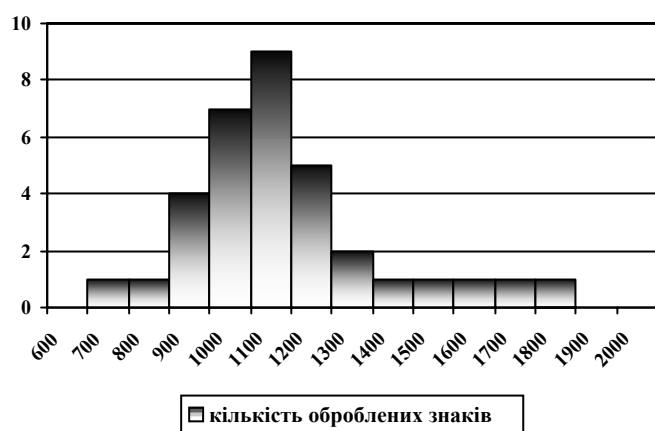
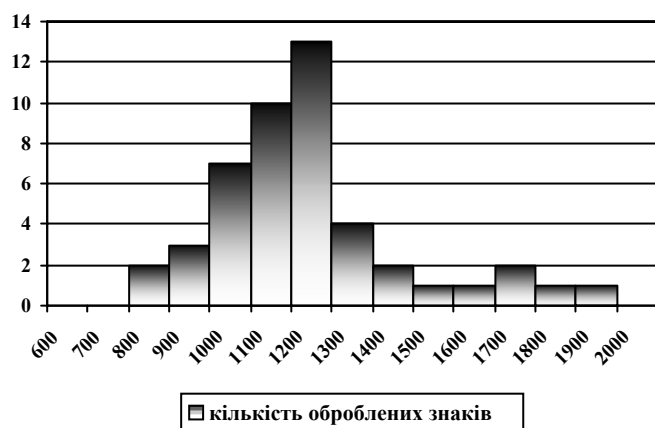

Рис. 2. Розподіл швидкості обробки таблиці за коректурною пробою “Кільця Ландольта” студентами 3-го курсу факультету іноземної філології

Рис. 3. Розподіл швидкості обробки таблиці за коректурною пробою “Кільця Ландольта” студентами 5-го курсу факультету іноземної філології

Студенти факультету кібернетики також виявили прогрес у зміні показників уваги відповідно до курсів навчання (Таблиця 2). Тобто, швидкість виконання тестового завдання (N), і пропускна здатність зорового аналізатору (A) достовірно зростають, від 1-го до 5-го курсів, разом з цим хоча невірогідно, зростає частотність помилкових дій (n).

Таблиця 2

Вірогідність відмінностей показників уваги у студентів 1-го, 3-го та 5-го курсів факультету кібернетики

показник	курс	середнє значення	рівень значущості
mup	1 – 3	2,3243 – 2,4118	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	2,4118 – 2,4545	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	2,3243 – 2,4545	немає вірогідн. відмін.
P/R	1 – 3	1,8919 – 1,9412	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	1,9412 – 2,2727	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	1,8919 – 2,2727	немає вірогідн. відмін.
N	1 – 3	1084,4 – 1132,6	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	1132,6 – 1200,5	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	1084,4 – 1200,5	P<0,05
n	1 – 3	24,7 – 26,8	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	26,8 – 28,2	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	24,7 – 28,2	немає вірогідн. відмін.
A	1 – 3	1,9143 – 1,9906	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	1,9906 – 2,1118	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	1,9143 – 2,1118	P<0,05

Показники уваги у студентів факультету фізичного виховання, погіршувались впродовж навчання (Таблиця 3). Тобто, швидкість виконання тестового завдання (N) хоча невірогідно, але знижується від 1-го до 5-го курсу. Показники уваги за коефіцієнтами Мюнстерберга (mun) та П'єрона-Рузера (P/R) також погіршуються, невірогідно, але очевидно (Таблиця 3). Проте у студентів 5-го курсу порівняно з 1-м, зменшується частотність помилкових дій (n) – $P \leq 0,05$.

Таблиця 3

Вірогідність відмінностей показників уваги у студентів 1-го, 3-го та 5-го курсів факультету фізичного виховання

показник	курс	середнє значення	рівень значущості
mun	1 – 3	2,8750 – 2,9356	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	2,9356 – 3,0742	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	2,8750 – 3,0742	немає вірогідн. відмін.
P/R	1 – 3	2,5417 – 3,7600	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	3,7600 – 3,0909	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	2,5417 – 3,0909	немає вірогідн. відмін.
N	1 – 3	1114,2 – 1179,5	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	1179,5 – 1065,4	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	1114,2 – 1065,4	немає вірогідн. відмін.
n	1 – 3	33,3 – 31,1	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	31,1 – 27,4	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	33,3 – 27,4	$P \leq 0,05$
A	1 – 3	1,8935 – 2,0332	немає вірогідн. відмін.
	3 – 5	2,0332 – 1,8520	немає вірогідн. відмін.
	1 – 5	1,8935 – 1,8520	немає вірогідн. відмін.

Нами також здійснювався порівняльний кореляційний аналіз середніх значень основних показників уваги досліджуваних студентів факультетів іноземної філології, кібернетики та фізичного виховання. Вірогідні відмінності було виявлено між усіма зазначеними групами за коефіцієнтами Мюнстерберга (mun) та П'єрона-Рузера (P/R) (Таблиця 4). За зазначеними коефіцієнтами студенти факультету фізичного виховання мали вірогідно найнижчі показники ($P \leq 0,001$). Виконуючи тест за методом Мюнстерберга, який полягає у сприйнятті і обробці вербальних символів, вірогідно кращі показники, порівняно з студентами факультетів кібернетики і фізичного виховання, мали студенти філологічного факультету ($P \leq 0,001$). Своєю чергою, у виконанні тестового завдання за методом П'єрона-Рузера, що полягає у сприйнятті і обробці геометричних символів, найкращі показники мали студенти факультету кібернетики ($P \leq 0,05$). Швидкість виконання тестового завдання (N) і пропускна здатність зорового аналізатора (A) невірогідно вищі у студентів факультету іноземної філології. Частотність помилкових дій невірогідно нижча у студентів кібернетичного факультету.

Вірогідність відмінностей показників уваги у студентів факультетів іноземної філології (1), кібернетики (2) та фізичного виховання (3)

показник	факультет	середнє значення	рівень значущості
m _{un}	1 – 2	1,47 – 2,18	P≤0,001
	1 – 3	1,47 – 2,87	P≤0,001
	2 – 3	2,18 – 2,87	P≤0,01
P/R	1 – 2	2,621 – 2,440	немає вірогідн. відмін.
	1 – 3	2,621 – 3,050	P≤0,05
	2 – 3	2,440 – 3,050	P≤0,05
N	1 – 2	1152,4 – 1114,4	немає вірогідн. відмін.
	1 – 3	1152,4 – 1132,5	немає вірогідн. відмін.
	2 – 3	1114,4 – 1132,5	немає вірогідн. відмін.
n	1 – 2	28,7 – 26,1	немає вірогідн. відмін.
	1 – 3	28,7 – 31,2	немає вірогідн. відмін.
	2 – 3	26,1 – 31,2	немає вірогідн. відмін.
A	1 – 2	2,012 – 1,961	немає вірогідн. відмін.
	1 – 3	2,012 – 1,944	немає вірогідн. відмін.
	2 – 3	1,961 – 1,944	немає вірогідн. відмін.

Підсумовуючи результати попередніх розрахунків, можемо сказати, що від специфіки навчання, стилю життя та характеру мислення залежить спосіб розвитку властивостей уваги. Тоді як із зміною способу життя змінюється не тільки образ мислення та образ дій, але й спрямованість і механізми уваги. На наш погляд, це достатньо проілюстровано на прикладі студентів факультетів іноземної філології і фізичного виховання. Увага окремо взятої особистості, на нашу думку, є результатом розвитку усіх особистісних проявів. І без всебічного розвитку особистості, зокрема розвитку волі і зацікавленості, неможливий її ефективний розвиток.

Зрозуміло, що методи визначення оцінок уваги, зокрема її характеристичних властивостей недосконалі, в тому числі, з точки зору суб'єктивного ставлення досліджуваних до тестування. На заваді можуть стати стани сильного емоційного збудження, приховане чи відверте небажання тестуватися, зовнішні перешкоди з боку оточуючих, які призводять до фрустрації студента та ін. Так, під час виконання тестових завдань, зокрема студентами факультету фізичного виховання, сталося декілька випадків спонтанного коментування студентами процесу тестування, що свідчили про скептичне ставлення до тестів і роздратування щодо спроби визначити їх психологічний стан і здібності.

Висновки:

1. За попередніми результатами експериментальних досліджень видно, що властивості уваги студентів різних спеціальностей, а найбільше факультете-

- тів іноземна філологія і кібернетика, у міру зростання років навчання – від 1-го до 3-го і 5-го року – неухильно еволюціонують.
2. Увага студентів різних спеціальностей має своєрідні відмінності, які, можливо, базуються на “способі” сприйняття зовнішніх подразників. Вона являє собою своєрідний фільтр, через який надходять і швидше обробляються більш “пріоритетні” символи, – так студенти факультету іноземної філології мали вірогідно кращі показники за тестом, завданням якого була обробка вербальних символів, у свою чергу студенти факультету кібернетики мали вірогідно кращі показники за тестом обробки геометричних символів.
  3. У процесі свого формування і розвитку увага долає шлях, якій віддзеркалює загальний характер розвитку особистості. Так, у студентів факультету фізичного виховання значно знижуються показники уваги, які базуються на сприйнятті і обробці вербальних і геометричних символів.

Подальше дослідження буде спрямоване на поглибленіший аналіз залежності показників уваги від інших психічних функцій, зокрема мислення, пам'яті, емоційного стану та темпераментальних властивостей. Також планується дослідити взаємозв'язок між рівнем уваги та успішністю навчання, станом здоров'я та іншими психологічними і соціальними показниками.

Література

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды // М.: Педагогика, 1980. – Том II. – 288 с.
2. Гальперин П.Я., Кабыльническая С.Л. Экспериментальное формирование внимания // М.: Издательство московского университета, 1974. – 102 с.
3. Дормашев Ю.Б., Романов В.Я. Психология внимания // М.: Тривола, 2002. – 348 с.
4. Савченко Т.Л. Увага як структурний компонент в системі ознак психофізіологічного забезпечення готовності до професійної діяльності // Актуальні проблеми психології. – Том 5, частина 4. – К., 2005. – С.

Резюме:

В статті изложены результаты исследований, касающихся изучения свойств внимания студентов 1-го, 3-го, 5-го курсов, факультетов иностранной филологии, кибернетики и физического воспитания. Проведенные исследования позволили показать особенность и направленность эволюции внимания, в зависимости от специальности, а также рассмотреть достоверность сходств и отличий свойств внимания в этих группах.

Ключевые слова: внимание, свойства внимания, развитие свойств внимания, педагогическая деятельность, психофизиологическая готовность.